УДК 165.12:930.1:141.7
Вашкевич В.М., Кивлюк О.П.

Сприйняття історії молоддю за умов суспільних трансформацій

Розглядаються особливості та пріоритети молодіжного сприйняття історії, проблеми соціалізації сучасної молоді, а також майбутнє як детермінанта молодіжного сприйняття історії.

Ключові слова: *молодь, історія, соціалізація, особливості, пріоритети.*

Молодь часто сьогодні розглядається як спадкоємиця істотних проблем існуючого світу, від розв'язання яких залежати майбутні траєкторії руху всього людства в планетарно–історичному масштабі. З огляду на це, з одного боку, молодь виявляється носієм негативних явищ, соціальних негараздів. Підтвердження цьому вчені часто знаходять, у неприйнятті молоддю або її частиною цінностей того чи того суспільства. З другого боку, з цієї самої причини молодь виявляється носієм добра, не обтяженою помилками минулого частиною людства, яка здатна за новими мірками переробити і перевлаштувати цей далеко не досконалий світ. Але як в першому, так і в другому випадку молодь вважається національним надбанням, особливим ресурсом.

При більш пильному розгляді всередині цієї соціальної групи виділяється ряд різних підгруп, яким притаманні також різні ціннісні орієнтації. Саме тому питання про те, яке майбутнє очікує той чи той соціум, є далеко не однозначно визначеним і вирішеним. А ось те, які цінності приймає і відкидає молодь сучасної України і, як вони пов'язані з попередніми цінностями, що панували в суспільстві тривалий час, є головною проблемою в сьогоднішній соціалізації молоді.

Для України її минуле, сьогодення і майбутнє – це поки ще тільки можливість. Без своєї актуалізації у певних поколіннях молодих українців, які беруть на себе відповідальність за долю країни, ця можливість може так ніколи і не реалізуватися. Завдання філософії в цьому випадку – продукувати потенційні історичні можливості самореалізації індивіда в умовах і в зв'язку з нашим конкретним соціумом, відкриття для молоді культуровідповідних форм його прийняття і можливості відбутися у світі тільки разом зі своїм поколінням і своєю країною. Якщо усе це не знайде свого ґрунту, то вся українська культура стане культурою колишньою, минулою.

Сучасним процесам глобалізації молодь намагається протидіяти шляхом *самоорганізації*. З огляду на це стихійно виникають групи молодих людей, які легко трансформуються і змінюють свою спрямованість. Такій молодіжній самоорганізації притаманний певний хаос, стихійність, невизначеність, які самою молоддю сприймаються як конструктивний

фактор в процесах самоорганізації соціальної сфери. Самоорганізація молоді завжди була виявом соціального протесту, рухом соціального опору. В періоди соціально–економічних криз, війн відбувається своєрідний перерозподіл царини соціальних можливостей, серед усього іншого й антисоціальними способами.

Як «протестне покоління» українська молодь заявила про себе ще на початку 90–х років минулого століття. Однак незважаючи на прагнення до активного вираження власної життєвої позиції, значна її частина ще й дотепер перебуває в стані своєрідної «*соціальної летаргії*».

Зважаючи на це, педагоги не повинні забувати, що сучасна школа має справу з унікальним біосоціальним явищем – молодою людиною, обдарованою від природи великими інтелектуальними, морально–вольовими та фізичними можливостями, а також високим рівнем здатності до їх реалізації. Не можна забувати й того, що вихолощення навчально–виховного процесу, відсутність у ньому бодай елементарного курсу людинознавства, який навчав би молодь основ раціональної самоорганізації та продуктивної самореалізації особистості, унеможливлюють втілення в життя її власних потенційних спроможностей. Незнання самої себе, базових уявлень про людську істоту, принципів та способів цивілізованої самореалізації веде до появи в юній особистості спектра асоціальних явищ, провокує виникнення в ній домінант зла над добром, агресивності над миролюбністю, жорстокості над милосердям, страху над сміливістю, неробства над працелюбністю, нарешті – звироднілості над самодостатністю. Ось чому подальший розвиток нашої системи освіти має забезпечити не так усілякі «формування», як опанування учнем, студентом пріоритету над самим собою: *відкрити у собі людину*.

На жаль, не сприяє поліпшенню справи національного виховання молоді і новоявлена тенденція, сутність якої полягає у *розриві з теперішнім заради майбутнього*, яке вбачається переважно в його «вестернізованому» варіанті. Байдуже, у чому проявляється ця тенденція – у великій кількості англомовних вивісок, в імпортних релігійних конфесіях чи в примноженні шоу, шлягерів, конкурсів краси, відповідної теле– і кінопродукції – основою її залишається сучасний західний струмінь антиінтелектуального футуризму, розрив з культурними традиціями минулого, яке огульно заперечується. Велика кількість молодих людей, вибираючи своє місце в суспільстві, орієнтується на спрощений, примітизований у їх очах соціальний світ. Вікові досягнення культури для них немов би скинуті з рахунків, і *на зміну скомпроментованому і зрадженому колективізму приходить зоологічний індивідуалізм*.

Водночас у сучасному українському суспільстві, яке йде шляхом лібералізації усіх сфер життєдіяльності, загострюється суперечність між переважаючим визнанням людини як самоцінності і ставленням до неї як до засобу у речовій, нелюдській формі існування. В основі речових відносин лежить маніпуляція людини людиною. Форми такої маніпуляції у молодіжному середовищі можуть бути різними: це – диктат, контроль, підкорення, тиск, необ'єктивне осудження, лестощі, підлабузництво тощо. За допомогою подібних засобів сучасна молодь намагається задовольнити свої вузькопрагматичні цілі. У молодіжному середовищі речові відносини нині вторгаються навіть і в такі інтимно–особистісні взаємини як любов, дружба, внутрішньосімейні стосунки, руйнуючи і нівелюючи їх духовну сутність [1].

Щодо особливостей буття молоді в сучасному освітньому просторі, то слід відзначити насамперед притаманний для нього *розпад багатьох компонентів і самої структури виховного процесу*. Зокрема, можна вказати на те, що керівники шкіл сьогодні легко і швидко відмовилися не тільки від ідеологізованих піонерських, комсомольських, але й загалом від більшості дитячих самодіяльних об'єднань. Та головне – зруйнована позиція відповідального ставлення дорослого співтовариства щодо дитинства. Звелися до мінімуму особистісні контакти дорослих і дітей. Батьківське піклування проявляється в основному в тому, щоб одягнути, нагодувати, влаштувати в престижну школу, тобто піклування реалізується лише на споживацькому рівні.

В суспільстві, що лібералізується, позиція дорослих відзначається почуттям відчуженості і безпорадності: з одного боку, батьки, вчителі, педагоги розводять руками, мовляв, нічого неможливо з дітьми вдіяти; а з другого – дітям стало все дозволено. Звичайно, що подібний стан панує не скрізь. Але загалом у дорослому соціумі *відсутня ефективно діюча система моральних норм*, яка встановлюється дорослим співтовариством стосовно дитинства. Все це відбилося на характері дитинства в цілому. Відбулася інтенсивна примітизація свідомості дітей. Відзначається зростання цинізму, егоїзму, грубості, жорстокості, агресивності в молодіжному середовищі. Якраз ці негативні надбання викликають сьогодні особливе занепокоєння. Широкі маси підлітків і юнаків охопила відверто накопичувальна, хижацька ідеологія. Отримання капіталу за будь–яку ціну стало для великої кількості молодих людей визначальним мотивом їх діяльності. Та ще й засоби масової інформації підводять під це ідеологічну базу, посилаючись на закони ринку.

Для нашої молоді нині більш важливими життєвими цінностями виявляються такі, як хороша оплата праці, цікава робота, можливість чогось досягти та гарні можливості для «просування по службі», а також можливість проявляти ініціативу. У поглядах на важливі аспекти виконуваної роботи виявляється й більш прагматичний підхід молодих людей – важливішими стають зручні години роботи, її відповідність здібностям, тривала відпустка тощо. Молодь толерантніше порівняно зі старшим поколінням ставиться до того, що працювати необов'язково, якщо людина не прагне до цього. Водночас молодь вважає за справедливе диференційований підхід до оплати праці, коли одна й та сама робота, виконана скоріше, ефективніше та надійніше має оплачуватись у більшому обсязі.

Високий рівень оплати праці є одним досить істотним аспектом в психології сучасної молоді. Інший, протилежний, пов'язаний з тим, що існує чималий прошарок молодих людей, які через відразу до накопичувальної ідеології загалом відсторонюються від будь–якої активної соціальної діяльності. Звідси – їх скептична відмова від пошуку смислу життя, від вживання у дійсне доросле життя, яке ґрунтується на праці і особистій відповідальності.

Українське суспільство нині усе більше лібералізується. Однією з основоположних цінностей лібералізму є ідея самоцінності індивіда та його особистої відповідальності за свої вчинки, відповідальності перед своєю совістю за об'єктивне сприйняття історії свого народу та національних цінностей, забезпечення індивідуальної свободи, що ґрунтується, на думку Р. Дворкіна, на фундаментальній ідеї етичного індивідуалізму. З цього погляду українська молодь ще не наблизилась до універсальних

ліберально–демократичних норм, оскільки вона досі розривається між різними ідеологічними орієнтаціями. Йдеться про політичний вплив лівих не лише на певні соціальні групи, але й на деякі регіони, які через історичні обставини тяжіють до ідеї відновлення чогось великого, надійного, з акцентом на «супер» і з перспективою на ностальгійний патерналізм. Але якщо в суспільстві не будуть забезпечені права й свобода людини, коли власна гідність не буде виступати моральним критерієм поведінки власної і ставлення до гідності інших, коли ми не усвідомимо, що гідність кожної окремої людини є гарантією державного суверенітету загалом, годі сподіватись на торжество соціальної справедливості в українському суспільстві.

Як підкреслює З. Бжезінський, інтелект, що втілювався в науці, справді допоміг змінити світ на краще. XX ст. стало свідком безпрецедентних наукових проривів у сферах, що мають безпосереднє відношення до фізичного існування людини: у медицині, харчуванні, засобах зв'язку. Лихо епідемій, дитячої смертності, вразливості до різних хвороб вже не було таким страхітливим, як раніше. У багатьох частинах світу тривалість людського життя зросла на 30—50 відсотків. Нові відкриття в хірургії та в методах лікування загалом, а також ривок у космос по–новому окреслили межі людських можливостей. На жаль, цьому прогресу не відповідав рівень моралі, і найбільшого банкрутства у XX ст. зазнала політика.

Водночас, усупереч сподіванням, XX ст. виявилося найкривавішим і найненависнішим для людства періодом політики примар і страхітливих убивств. Жорстокість у небачених масштабах стала знаряддям державної політики, а смерть – «товаром масового виробництва». *Контраст між науковим потенціалом, що міг служити добру, і злом, яке заподіяла політика, шокує*. Ніколи раніше в історії вбивства не чинили з таким розмахом, ніколи раніше вони не поглинали стільки людських життів, ніколи раніше до душогубства методично не докладалося стільки зусиль задля досягнення зухвалих, безглуздих цілей. Молодь не просто спостерігає за усіма цими процесами. Вона є безпосереднім учасником усього того, що відбувається у світі.

Сучасна українська молодь прагне не тільки знати правду про те, як відбувається лібералізація в Україні. Сьогодні переважна більшість молодих людей чітко усвідомлює глибину кризи, в якій опинилася країна. І *хоча економічний потенціал нашої держави сформований переважно старшим поколінням, молодь критично ставиться до всього, створеного батьками*. Адже об'єктивно зумовлений інтерес до історії свого народу у молоді не завжди підкріплений достатньо розвиненим історичним світорозумінням. З одного боку, молоді люди досить часто ще використовують старі погляди, стереотипи, оцінки минулого, які вони засвоїли, сидячи за шкільною партою. А з другого – молодь часом з недовірою ставиться до професійних істориків, пов'язуючи з ними цілеспрямовану деформацію репрезентації історичного минулого України. Молодим потрібен деякий час для осмислення історичних подій, подолання психологічного бар'єру, догм і стереотипів історичного мислення. Крім того, молоді притаманна тенденція до обмеження історичної думки лише критикою минулого, спробою звести історію суспільства до помилок і прорахунків, до суб'єктивних і волюнтаристських дій, свавілля ворогів та недругів. А це неминуче веде до відступу від історичної об'єктивності. Отже, молодіжна свідомість сьогодні продовжує перебувати в полоні стереотипів минулого.

Водночас у свідомості сучасної української молоді відбувається переоцінка деяких аспектів розвитку вітчизняної історії. Зокрема, досить важливою виявляється морально–етична складова в оцінці, наприклад, Волинських подій, які залишаються поки що «на маргінесі» молодіжної свідомості [2]. Для того, щоб молодь могла адекватно сприйняти ці події, на допомогу історикам повинні прийти психологи і філософи, але аж ніяк не політики. Бо кожен народ має право на боротьбу з тиранією і має право підняти проти неї зброю. Але не можна принагідно чинити військові злочини. Людина завжди вирішує сама, отже, тільки вона й має нести відповідальність за власні рішення. З огляду на це великого значення набуває та справжня будова психіки людини, яка може зумовити спектр доступних для цієї людини рішень.

Тому саме молодь повинна зрозуміти, що нині потрібна добра воля, бажання сприйняти аргументи іншої сторони. Безперечно, разом із позитивними аспектами вона може пізнати і чимало сумних дат нашої спільної українсько–польської історії. Але цього не слід боятися, бо саме завдяки такому біполярному сприйняттю історії молоде покоління має зрозуміти, що і українцям, і полякам треба беззастережно засудити обопільне насильство (ніякі мотивації не можуть закрити очі на багатотисячний кривавий рахунок протистояння між двома народами в роки Другої світової війни), та усунути можливість будь–яких політичних спекуляцій. І робити ці кроки треба виключно на обопільних засадах, оскільки егоїстичні помисли в цьому випадку є зовсім недоречними.

Засвоюючи історію, молодь повинна обов'язково замислюватися над тим, чим для неї важливі інші люди, а відтак, бути толерантною у своїх помислах і вчинках. Толерантність у цьому випадку виявляється способом дій (поведінки), спроможним утримати конфліктуючі сторони від актуального насильства, тобто свідомим творенням ситуації толерантності.

Тому досить дивною на тлі гострих соціально–економічних проблем видається притаманна сучасній молоді психологічна інерція, звичність *сприйняття історії в позитивно оцінюваних категоріях «боротьби» й «конфлікту»*, яке, на думку авторитетного вітчизняного історика Н.Яковенко, не тільки перешкоджає денонсації упереджень і фобій, властивих українському (як і всякому іншому) національному міфові, а навпаки – примножує їх примітивною агітаційністю «на користь» свого народу – наймудрішого, найсправедливішого, найрозумнішого, найскривдженішого [3,17].

Реалістичне переживання молоддю історії – це тверезе ставлення до того, що відбувалося й відбувається, до нових потреб та інтересів. Існування минулого визнається, але відбувається повне «розтотожнення» з власною особистою історією життя. Таке переживання, в кращому разі, утримує особистість від деградації. Ціннісне переживання повністю визнає існування критичної життєвої ситуації, але сприяє активній участі в творенні нового з урахуванням того, що було, орієнтує особистість на самозаглиблення та самопізнання. А ось творче переживання молоддю історії – це свідомий і зібраний пошук виходу з обставин, що сформувалися. Молода людина або продовжує жити, але інакше (з новим сенсом), або відкриває зовсім нову сторінку життя, втілюючи свої потенційні можливості, які раніше не мала змоги реалізувати. Лише два останніх типи переживань перетворюють руйнівні вихори кризи на рушійні сили творчості, сприяють духовному зростанню і самовдосконаленню особистості.

У житті нечасто трапляються чисті типи переживань, але завжди можна для себе визначити домінанту, щось радикально змінити у своєму житті. Людина розлучається з ілюзією «чорнового варіанта життя», з утраченими назавжди можливостями, з примарністю соціальних стереотипів.

Сучасна молодь, на жаль, поступово втрачає імунітет до пропагандистської заангажованості, яка була притаманна українській історіографії радянської доби, і залишки якої можна зустріти ще й дотепер. Тому *кожна молода людина повинна знати, що ще донедавна існували дві історіографії України*, попри тематичну несхожість, на свідчення Н.Яковенко, дуже подібні: націоналістична, що проголошувала примат національного над науковим, і марксистсько–ленінська, яка перетворила науковців на бійців ідеологічного фронту. Спільним же було те, що обидві покладали на історика місію вихователя, який творить символи в ім'я найвищої ідеї, забуваючи: для партійного виховання існує пропаганда, тим часом як завдання науки – безстороння правда, яка партійною не буває. У сучасному історієписанні виявилося набагато легшим повернутися до патріотичних гасел неоромантичної та націоналістичної історіографії, ніж до терпкуватої правди старих солідних позитивістів.

Та як би не ретушувалася історія, молодь завжди прагнула і прагнутиме до її реалістичного сприйняття, до адекватного відтворення фактів. Цей реалізм потрібен молодому поколінню не тільки для правдивого бачення минулого, але й для створення реалістичних прогнозів щодо майбутнього. Створенню реалістичних поглядів на майбутнє повинні сприяти і наявні у суспільстві прогнози розвитку соціуму в XXI столітті. Поки що подібні прогнози запропоновані, переважно, іноземними вченими, а відтак, вони мають бути критично сприйнятими, а не просто адаптованими до розвитку українського суспільства. Як відомо, в концепціях М. Голанського, Д. Несбіта, П. Ебурдіна та інших західних вчених розкриваються обмеження розвитку виробництва екологічним ресурсом планети, стагнація виробництва і стабілізація його на визначеному усередненому рівні. У цих концепціях проявляється *детермінація майбутнім*, коли щось екстраполюється в майбутнє, а прогноз стає засобом нагнітання нездорового ажіотажу навколо певної проблеми. Як наслідок виникає *футурошок*, який негативно впливає на соціалізацію підлітків. На них починає тиснути необлаштованість майбутнього світу, оскільки вони починають переживати той факт, що вже будуть жити в інших, таких, що істотно відрізняються від наявних, екологічних та економічних умовах.

І виявляється, що просте майбутнє, задане нами як екстраполяція існуючих тенденцій, яка не припускає якісної зміни буття, породжує відповідний тип соціалізаторської діяльності – *адаптаційний*. А складне майбутнє, котре припускає якісну зміну теперішніх характеристик у майбутньому бутті, змушує нас до інноваційної соціалізаторської діяльності. Тому що воно припускає використання інформації про таке майбутнє, яке є якісно відмінним від сьогодення. Водночас пов'язуючи час з молоддю, по–перше, можна констатувати, що майбутнє суспільство можна побачити в тому новому поколінні, що вже актуально існує в дійсному часі у формі дитячого і молодіжного співтовариства. По–друге, актуально існуюча молодь є потенційно «дорослим» суспільством. Таким чином, неординарність і специфіка вирішення питання про майбутнє в цьому випадку полягає в тому, що в особі молоді майбутнє існує в сьогоденні (що

є нетиповим для багатьох об'єктів), а вже потім сьогодення потенційно проектується в майбутнє.

Молодіжне сприйняття історії буде неповноцінним доти, доки в Україні не буде сформоване громадянське суспільство. Тому вся сучасна освіта має бути спрямована на виховання у молоді громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, залучати її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними.

Література

1. *Молодь*, освіта, наука, культура і національна самосвідомість. Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково–практичної конференції. Т.2. – К., 2004.

2. *Махун С.* Острозькі діалоги. Трагедія на Волині 1943 – 1944 рр.: пошук балансу інтересів триває // День. – 2003. – 16 квітня. – № 69.

3. *Яковенко Н.* Між правдою та славою (не зовсім ювілейні роздуми до ювілею Богдана Хмельницького) // «Сучасність», 1995. – № 11.

Вашкевич В.Н., Кивлюк О.П. Восприятие истории молодежью в условиях общественных трансформаций

Рассматриваются особенности и приоритеты молодежного восприятия истории, проблемы социализации современной молодежи, а также будущее как детерминанта молодежного восприятия истории.

Ключевые слова: *молодежь, история, социализация, особенности, приоритеты.*

Vashkevych, V.M., Kyvluk, O.P. Perception of the history by the youths under conditions of social transformations

Review of peculiarities and priorities of the youths' perception of the history, issues of socialisation of the contemporary youths, and the future as a determinant of the history perception by the young people.